

ร่วมกับชุมชน เพื่อหาแนวทางพัฒนาชุมชนจากการนำความรู้ไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรม การสร้างรายได้ชุมชนและความสามัคคี ดังนั้น กระบวนการสร้างนิติตต้นแบบตามนวลักษณ์นิติตของมหาวิทยาลัยประกอบด้วย 1) ภูมิรู้ และภูมิธรรม 2) การปฏิบัติตนตามหลักนวลักษณ์ 3) การบูรณาการวิชาความรู้ที่สอดคล้องกับหลักพันธกิจ เช่น การอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น และ 4) บทบาทและหน้าที่ของนิติตที่สอดคล้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

การสร้างนิติตต้นแบบตามนวลักษณ์นิติต เป็นการส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพ นิติต สร้างอัตลักษณ์นิติตอันพึงประสงค์ที่มีความโดดเด่นทั้งความรู้ทางโลก และทางธรรม เป็นการเชิดชูเกียรติและชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยต่อไป

คำสำคัญ: นิติตต้นแบบ; นวลักษณ์นิติต

Abstract

The objectives of article research are: 1) To study the management of knowledge with roles and duties under the Sangha Act 2) To study the ways to apply knowledge of students' model to response Sangha and communities and 3) To analysis the process of creating student model according to student's characteristics in University. It was used qualitative research methodology by observation and in-depth interview for analyzing the prototype students on student's characteristics.

The result of study is found that: the management of teaching and learning emphasize the importance of performing the roles and duties of Sangha Administrator under the Sangha Act and integrating Buddhist principles with modern sciences such as; making local market (Kad Maw Khaew Lang) for generate income for the community, enhancing education, making leadership, preservation of religious properties according to local wisdom and, conserving religious places on local arts and culture. There is consultation, discussions with the community to find the way out for developing communities as to be applied the knowledge to be benefit on preservation of art, culture, community

income and unity. Therefore, the Process of Prototype Students on Student's Characteristics in University are comprised; 1) The knowledge and insight 2) Practice on student's principles 3) Integration of knowledge with the mission such as; preserving art, Local culture and 4) Roles and duties of students on the Sangha Act.

The Creating Student Model according to Student's Characteristics is an encourage and develop student's potentiality, to create a unique student identity that is unique in both world knowledge and Buddhist knowledge for admiration honor in university.

Keywords: Student Model; Student's Characteristics

บทนำ

การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพนิสิตเพื่อให้มีคุณภาพด้านการศึกษาตามหลักพันธกิจ 4 ที่สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาได้กำหนดไว้ว่าด้วยเรื่องการประกันคุณภาพการศึกษา ซึ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นอีกสถาบันการศึกษาที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ของคณะสงฆ์ที่มีระบบการเรียนการสอนทั้งทางโลก และการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย และเป็นการปลูกฝังค่านิยม จิตสำนึกที่ดีแก่ผู้เรียนสร้างความเข้าใจอันดี และสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา เพื่อนำหลักธรรมพุทธศาสนามาใช้ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนนำมาใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อความสงบสุขในสังคม ปราศจากความรุนแรงและความขัดแย้งภายในชุมชน

นอกจากนั้น สถาบันอุดมศึกษามีส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ โดยการเป็นแหล่งผลิตชนชั้นสมองในสาขาวิทยาการทุกด้าน ซึ่งมีหน้าที่สำคัญ 4 ประการคือ 1) การผลิตบัณฑิต และเผยแพร่วิทยาการชั้นสูง 2) วิจัย ค้นคว้า รวบรวม ทดลองหรือทดสอบความจริงอันจะนำไปสู่ความรู้ใหม่ 3) การทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม 4) การให้บริการทางวิชาการแก่ชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545: 115) นอกเหนือสถาบันอุดมศึกษาจะให้การถ่ายทอดความรู้และวิชาการแล้ว จะต้องมีการเรียนการสอนและกิจกรรมที่มุ่งการพัฒนาทางด้านความคิด การตัดสินใจ การพัฒนาความเป็นผู้นำ การแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม ความอดทน คุณธรรม (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา,

2551: 4) ซึ่งการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียนและหน่วยวิทยบริการ มุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตที่มีคุณธรรม จริยธรรม และการใช้หลักธรรมมาภิบาลในการดำรงชีพ อันเป็นการสร้างนิสิตต้นแบบที่ถึงพร้อมด้วยวิชา และจรรยา มีจริยวัตรแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ แก่สังคม การผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพและเป็นผู้นำของสังคมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย และบทบาทหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น เพื่อมุ่งเน้นการผลิตนิสิตต้นแบบที่ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม ความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชน

พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ได้กำหนดความมุ่งหมาย และหลักการการศึกษา ที่ส่งเสริมและพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต เป็นผู้ที่มีประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนานิสิตนักศึกษาในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) คือ มหาวิทยาลัยจะต้องผลิตบัณฑิตที่มีความรู้คู่คุณธรรม มีสติปัญญา ใฝ่การเรียนรู้จักคิดอย่างเป็นระบบ มีจิตสำนึกและศักยภาพในการสร้างงาน บุคลิกภาพดีมีความเป็นผู้นำ ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย มีวินัยรับผิดชอบต่อตนเองและมีความเอื้ออาทรต่อสังคม ตระหนักในคุณค่าทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีสุขภาพดีและมีความเป็นสากล (ศศิรัศม์ เสือเมือง, 2555: 33)

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพนิสิตต้นแบบจากการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาภายใต้มหาวิทยาลัยนำความรู้สู่การพัฒนาชุมชนอันเป็นคุณลักษณะของนิสิตที่พึงประสงค์หรือที่เรียกว่า “นวลักษณ์ของนิสิต” และเป็นตัวอย่างรูปแบบและแนวทางนิสิตต้นแบบตามบทบาทและหน้าที่ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กับนวลักษณ์นิสิตต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้กับบทบาทและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
2. เพื่อศึกษาแนวทางการนำความรู้ของนิสิตต้นแบบในการตอบสนององคณะสงฆ์และชุมชน
3. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการสร้างนิสิตต้นแบบตามนวลักษณ์นิสิตของมหาวิทยาลัย

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษารอบทางด้านเนื้อหา ทฤษฎีเพื่อนำไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 14 รูป/คน และการสังเกตการณ์ (Observation) บริบทพื้นที่ที่วิจัยว่ามีปัจจัย เงื่อนไขและกระบวนการอย่างไรในการนำไปสู่เพื่อเป็นการวิเคราะห์รูปแบบนิสิตต้นแบบตามบทบาทและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กับนวัตลักษณ์นิสิต การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องความหมายการจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย พันธกิจและนวัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัย การศึกษาบริบทนิสิตต้นแบบแผนงาน/แนวทางการสร้างนิสิตต้นแบบตามบทบาทและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กับพันธกิจมหาวิทยาลัย สสำรวจภาคสนามบริเวณพื้นที่ทำการวิจัย การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อกำหนดแผน/โครงการ/กิจกรรม สรุปรูปข้อมูลจากการศึกษา

2. ขอบเขตด้านประชากร งานวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเพื่อวิเคราะห์และประเมินการสร้างนิสิตต้นแบบตามบทบาทและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กับนวัตลักษณ์นิสิต โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกนิสิต คณาจารย์ ศรัทธาและผู้นำชุมชนจำนวน 14 รูป/คน ดังนี้

1. พระครูสุวรรณทัศน์สุนทร	8. พระครูสุตขยาภรณ์
2. พระครูวรดิษฐ์วิมล	9. พระมหาเกียรติ วรกิตติ
3. พระณฐนนท์ ฉนุทชาโต	10. พระพิชญพล สุวณฺณรูป
4. พระวีระพงษ์ สุจิตโต	11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์เกศรา สว่างวงศ์
5. พระอธิการมงคล ชยธมฺโม	12. นายสุพิน แสนนำไปน
6. พระอธิการณัฐพล ปญฺญาวุฑฺโฒ	13. นางจำเนียร เนียมสกุล
7. พระอธิการสุชาติ จนฺทสโร, ดร.	14. นางบัวผัด ชัดใจ

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ วัดอุมลอง ตำบลแม่วะ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง จากการถอดองค์ความรู้จากการศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยมาประยุกต์ใช้กับชุมชน เช่น การสร้างสะพานบุญ การฟื้นฟูภาคมั่ว การอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น ฯลฯ

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา การวิจัยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน – 30 กันยายน พ.ศ. 2561 ใช้ระยะเวลาในการทำวิจัยทั้งสิ้น 3 เดือน

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างนิสิตต้นแบบตามนวลักษณ์ นิสิตของมหาวิทยาลัย” เป็นการสร้างอัตลักษณ์ที่มีความโดดเด่นของนิสิตที่มีความถึงพร้อมด้วยความรู้ ความสามารถในการศึกษาตามหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยกำหนด โดยมุ่งเน้นให้นิสิตที่เป็นบรรพชิตให้มีความถึงพร้อมด้วยศีลาจริยวัตรที่เหมาะสมสา रूप มีลักษณะนิสิตที่พึงประสงค์ตามนวลักษณ์ 9 ประการของมหาวิทยาลัย

1. ด้านการปฏิบัติทานาเลื่อมใส (Morality) คือ ความถึงพร้อมด้วยศีลาจริยวัตรตั้งต้นไว้ชอบ ปฏิบัติตนตามสมณเพศตามสมควรแก่กาล คือ 1) นิสิตต้นแบบมีความประพฤติอันสงบ สำรวม มีศีลาจริยวัตรสงบเสงี่ยม สร้างความไว้วางใจ ศรัทธาให้การยอมรับและนับถือ (พระครูวโรตตวิมล, 2561: สัมภาษณ์) และปฏิบัติตนเป็นที่พึ่งพาของชุมชน 2) มีการศึกษาพัฒนาตนเองควบคู่กับการปฏิบัติศาสนปกครองภายในและภายนอกวัด โดยการศึกษาในวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง แบ่งแยกภาระหน้าที่ในการบริหารจัดการตามภารกิจต่าง และใช้หลักธรรมมาประยุกต์ใช้ เช่น อธิปไตย 4 เป็นต้น 3) มีภาวะผู้นำและพลังสติปัญญา สร้างกัลยาณมิตรให้เกิดขึ้นแก่คณะศรัทธา โดยการจัดกิจกรรมสวดมนต์และอบรมสั่งสอน เชิญชวนทำวัตรสวดมนต์ ทุกวันพระอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงความคิดสร้างสรรค์ที่พัฒนาการทำงานเพื่อสร้างประโยชน์สุขร่วมกัน

2. รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Awareness) ริเริ่มการพัฒนาชุมชนจากพื้นที่ธรรมีสงฆ์บริเวณริมแม่น้ำวัง โดยนำความคิดริเริ่มเข้าสู่การระดมความคิด ปรีกษาหารือสอบถามความคิดเห็นชุมชน อธิบายวัตถุประสงค์ เพื่อใช้ในการตัดสินใจร่วมกัน นิสิตต้นแบบได้ใช้หลักดังกล่าวในการรู้ทันทันการเปลี่ยนแปลงสังคมในการประยุกต์ใช้กับกิจกรรมประกอบด้วย 1) การสร้างสะพานข้าวแตะเพื่อเชื่อมการเดินทางระหว่าง 2 หมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาพื้นที่รกร้างรกร้างและเป็นที่ทิ้งขยะเป็นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจของชุมชน และสร้างภูมิตกิกในการทำพื้นที่เขตอภัยทานบริเวณริมแม่น้ำวังเพื่อรักษาชีวิตสัตว์และทำให้ทัศนียภาพเกิดความสวยงาม 2) กาดมั่วคว้งแลง เป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้แก่ชุมชน เป็นการอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น (พระครูสุวรรณทัศน์สุนทร, 2561: สัมภาษณ์) โดยการบริหารจัดการรูปแบบกาดมั่วคว้งแลงให้แก่ชุมชน เพื่อนำผลิตภัณฑ์ครัวเรือนมาจำหน่าย ณ บริเวณริมแม่น้ำวัง (ข้าวแตะ) ที่มีความร่มรื่นและเป็นกุศโลบายให้ชุมชนร่วมทำบุญอาหารสัตว์นำในบริเวณเขตอภัยทาน

3. ศรัทธา อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา (Helpfulness) การศึกษาเล่าเรียนระดับอุดมศึกษาเพื่อเปิดวิสัยทัศน์เพิ่มพูนความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อนำความรู้ที่

ได้รับจากการศึกษาเล่าเรียนมาปรับและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย สร้างอัตลักษณ์และความเชื่อมโยงแก่บรรดาสาธุชนในพื้นที่ เล็งเห็นถึงคุณค่าและประโยชน์จากความรู้และทุนทางสังคมที่มีอยู่ในการสืบสานขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้สืบเนื่องต่อไป

4. มีความสามารถในการแก้ปัญหา (Ability) การจัดการสภาพแวดล้อมที่รกร้าง พื้นที่ธรณีสงฆ์และเป็นสถานที่ที่ขยะให้เป็นที่แห่งท่องเที่ยวชุมชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสร้างนิเวศวิทยาในชุมชนให้น่าอยู่ รวมถึงการบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็นที่แห่งท่องเที่ยวในการพักผ่อนหย่อนใจ การสร้างเศรษฐกิจชุมชนหรือกาดมั่วควแลงให้แก่ชุมชนในการนำพืชผลทางการเกษตรมาจำหน่าย

5. มีความใฝ่รู้ใฝ่คิด (Curiosity) การพัฒนาที่ดีต้องริเริ่มจากตัวบุคคลเป็นเบื้องต้น โดยนิสิตต้นแบบมีภาวะ หน้าที่และบทบาทระดับพระสังฆาธิการเจ้าคณะตำบล แต่มีความคิดที่จะใฝ่ศึกษา เล่าเรียนในระดับอุดมศึกษา เพื่อพัฒนาตนเองและนำความรู้มาใช้ในการบริหารกิจการภายในวัดและคณะสงฆ์ในเขตพื้นที่ตนเอง แม้จะมีอุปสรรคด้านระยะทางระยะเวลาการศึกษาและอายุ แต่มีอาจจะขัดขวางความใฝ่รู้และใฝ่คิดที่จะสร้างสรรค์งานเพื่อประโยชน์สุขแก่ชุมชนและสังคม

6. มีน้ำใจเสียสละเพื่อส่วนร่วม (Hospitality) ความเป็นผู้ถึงพร้อมทางความประพฤติและการปฏิบัติของนิสิตต้นแบบนั้น ความมีน้ำใจเสียสละทรัพย์ส่วนตัวในการให้ทุนการศึกษาเพื่อจะสร้างทรัพย์ทางปัญญาให้แก่บรรดาศิษยานุศิษย์ผู้มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน โดยเฉพาะพระสงฆ์ สามเณรภายในวัดจะให้การสงเคราะห์ในการศึกษาต่อในโรงเรียนปริยัติธรรม และการเสียสละตนเองเพื่อศึกษาเล่าเรียน โดยมีวัตถุประสงค์ในการนำความรู้ที่ได้ไปสู่การพัฒนาชุมชนและกิจการคณะสงฆ์ต่อไป

7. มีโลกทัศน์กว้างไกล (University) การมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชนและกิจการคณะสงฆ์ในพื้นที่เขตปกครอง โดยนิสิตต้นแบบได้ส่งเสริมพระสงฆ์ สามเณรเข้าไปในโรงเรียนเพื่อเป็นพระสอนศีลธรรมประจำบ้าน ประจำตำบลและโรงเรียน เพื่อเข้าไปศึกษาหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม นอกจากนั้นได้พัฒนารูปแบบพื้นที่ว่างเปล่า รกร้างให้กลายกลายเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ออกกำลังกาย แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พื้นที่ตลาดแบบโบราณ (กาดมั่วควแลง) เพื่อสร้างรายได้และส่งเสริมการขายผลิตผลท้องถิ่นตามฤดูกาล เป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดกับชุมชน

8. ผู้ความเป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา (Leadership) การพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะของนिसิตตันแบบนั้น โดยการดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) ให้คำปรึกษาในการปฏิบัติศาสนกิจของคณะสงฆ์จากการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษา และสืบสานประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นให้อยู่ในชุมชน เล่น การทำประเพณีตานสลากมะม่วงเพื่อทำบุญอุทิศแก่บรรพชนที่จากไป เป็นการแสดงความกตัญญูตามแบบของประเพณีนิยมของชุมชน

9. มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม (Aspiration) ความเป็นสมณเพศและการเป็นผู้วางตัวไว้ชอบ มีความประพฤติอันสงบสำรวม และถึงพร้อมด้วยศีลาจริยวัตรสงบเสงี่ยม สร้างความศรัทธาแก่สาธุชนทั่วไป (พระพิฆณฺฑล สุวณฺณรูป, 2561: สัมภาษณ์) เป็นนักบริหารจัดการศาสนสถานจากการนำความรู้ทอดถ่ายให้แก่ชุมชนในการฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสืบสานและสร้างความสัมพันธ์อันดีงานในชุมชน

จะเห็นได้ว่า นิสิตได้นำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนรู้ตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อนำความรู้ไปสู่การตอบสนองภารกิจของคณะสงฆ์เป็นการบูรณาการพระพุทธศาสนากับชุมชนได้อย่างเหมาะสม เช่น การสร้างสะพาน (ข้าวแตะ) เพื่ออำนวยความสะดวกในการสัญจรระหว่างชุมชน พัฒนาพื้นที่รกร้างให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและบุญ เป็นสถานพักผ่อนหย่อนใจ และยังเป็น การนำความรู้มาสู่การฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชน

นอกจากนั้น แนวทางการพัฒนาเป็นรูปแบบในการฟื้นฟูการอยู่ร่วมกันขอชุมชนเพียรพยายามนำความรู้เพื่อที่ได้ศึกษาเพื่อเป็นแนวทางแก้ปัญหาสังคมและสนองงานคณะสงฆ์ โดยการปรึกษาหารือร่วมกับชุมชน หาแนวทางการพัฒนาชุมชน และฟื้นฟูทำนุบำรุง ศิลปะ วัฒนธรรม เศรษฐกิจชุมชน สร้างภาวะผู้นำทางด้านจิตวิญญาณที่เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของชุมชน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบและกระบวนการสร้างนिसิตตันแบบตามนวลักษณ์นिसิตของมหาวิทยาลัยที่ตอบสนองกิจการงานคณะสงฆ์เป็นรูปแบบจากการศึกษานิสิตตันแบบที่มีความเพียบพร้อมด้วยศีลาจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส เป็นที่เคารพต่อศรัทธาประชาชน และสนองกิจการงานคณะสงฆ์ จากการศึกษา พบว่า นิสิตตันแบบของวิทยาลัยสงฆ์นครลำปางจะต้องประกอบด้วย

1) มีภูมิความรู้/ภูมิธรรม มีหลักการ มีเหตุผลและวิธีการพัฒนาตนเองและชุมชน อันเกิดจากผลลัพธ์ที่ได้ศึกษาเรียนรู้จากวิทยาลัยสงฆ์สู่การปฏิบัติ และเป็นแนวทางการพัฒนา

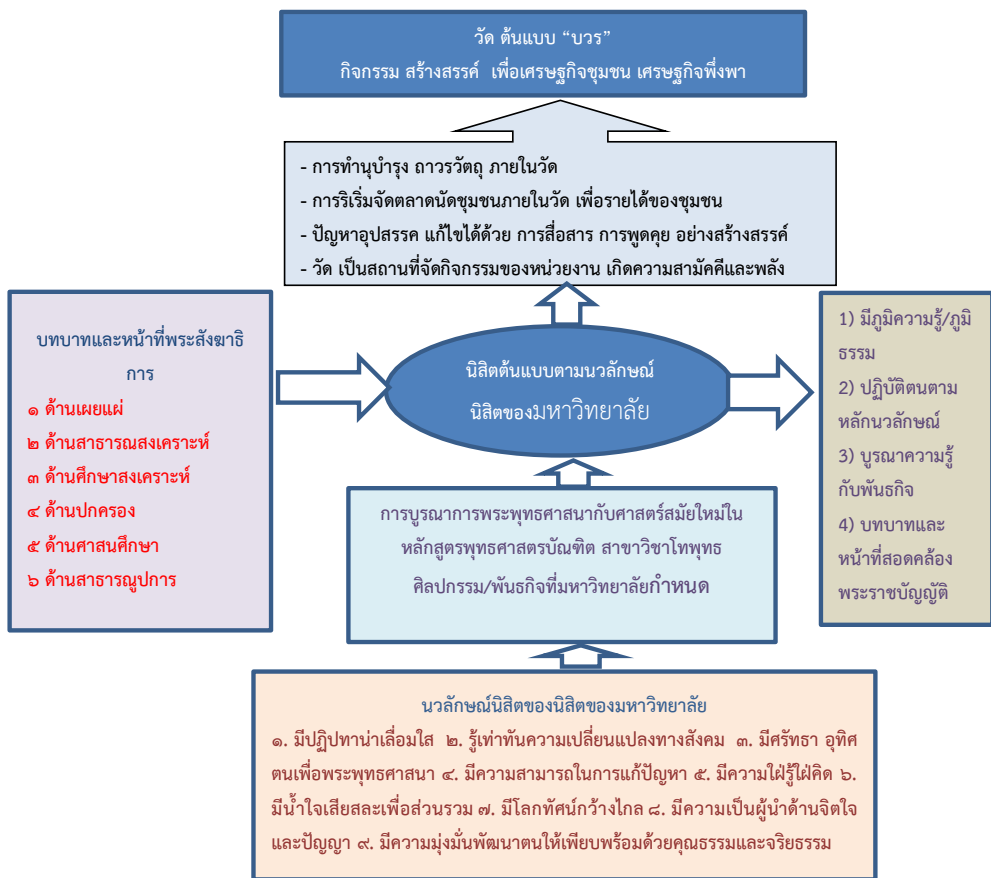
ชุมชนที่ยั่งยืน โดยเฉพาะความรู้ความสามารถด้านพุทธศิลป์กรรม นอกจากนั้นหลักสูตรพุทธศาสตร์บัณฑิตพยายามหาแนวทางการเรียนรู้ในการสืบสานและตอบสนองพันธกิจ 4 คือ การพัฒนาบัณฑิตที่มีคุณภาพ การพัฒนาผลงานด้านวิชาและงานวิจัย การทำนุบำรุงศิลปะวัฒนธรรม และการบริการวิชาการแก่ชุมชน นิสิตต้นแบบจึงเป็นผลผลิตที่ได้จากการเรียนรู้สู่การเผยแผ่ความรู้ ความสามารถตามปณิธานที่มหาวิทยาลัยได้กำหนด เพื่อสนองต่อต่อศาสนกิจและบูรณาการความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยกับตนเองและชุมชนได้อย่างเหมาะสม

2) ปฏิบัติตนตามหลักคุณลักษณะ การพัฒนาคุณลักษณะนิสัยตามกรอบคุณลักษณะที่มุ่งเน้นความถึงพร้อมด้วยกาย วาจาและจิตใจสู่การพัฒนาคุณภาพบัณฑิต โดยหลักคุณลักษณะของนิสิตต้นแบบต้องริเริ่มจากการพัฒนาด้านศีล คือ เป็นผู้มีความเพียรพร้อมทางด้านความประพฤติทางกายและวาจาต่อบุคคลและสังคม ดำรงชีพตามหลักสมณสารูป ตั้งตนไว้ชอบ ประพฤติตนให้ถูกต้องตามสมณเพศ นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม มีภาวะผู้นำและเต็มเปี่ยมด้วยสติปัญญา สร้างกัลยาณมิตร และกัลยาณธรรม สร้างสรรค์งานที่ก่อประโยชน์สุขก่อตนเองและชุมชน

3) บูรณาการความรู้กับพันธกิจ นิสิตต้นแบบนำความรู้สู่การพัฒนาพื้นที่ตนเอง ทั้งการปฏิบัติงานตามที่คณะสงฆ์ได้รับมอบหมาย ส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์สามเณรด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ และเป็นศาสนทายาทด้านการเป็นพระสอนศีลธรรมประจำหมู่บ้าน ประจำตำบลและโรงเรียน (พระมหาภิรตี วรกิตติ, 2561: สัมภาษณ์) กอปรกับการพัฒนาพื้นที่ว่างเปล่า รกร้างให้เกิดสาธารณูปโภคแก่ชุมชน รวมถึงการเป็นศูนย์ร่วมจิตใจ บรรเทาความทุกข์ทางจิตใจและสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักบาปบุญ พัฒนาชุมชนให้เกิดความสุขทั้งทางกายและจิตใจ เช่น การพัฒนาพื้นที่ออกกำลังกาย พัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พื้นที่ตลาด (ภาคมั่วควแลง) เพื่อส่งเสริมชุมชนให้เกิดรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ตามฤดูกาล ตลอดถึงการบริหารจัดการวัดและชุมชนเกิดความสัมพันธ์กันดีงามต่อกัน

4) บทบาทและหน้าที่สอดคล้องพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ การศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตร์บัณฑิต เป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ สร้างวิสัยทัศน์ในการพัฒนาตนเองและตอบสนองกิจกรรมงานคณะสงฆ์ นำความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมกับการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตนที่มีลักษณะที่โดดเด่น สร้างความเลื่อมใสและศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน ตระหนักถึงคุณค่าการฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นให้กลับคืนสู่สังคม สืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม (พระครูสุตขยาภรณ์, 2561: สัมภาษณ์)

บทบาทและหน้าที่ที่ตั้งข้างต้นเป็นกระบวนการสร้างนิตินิตแบบตามนวลักษณ์ นิตินิตของมหาวิทยาลัย โดยการนำความรู้ความสามารถที่สู่การพัฒนาชุมชน สืบสาน วัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นบทบาทหน้าที่ที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง ในด้านเผยแผ่ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านสาธารณูปการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการผลิตินิตินิตแบบตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กับ นวลักษณ์นิตินิตในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป

รูปแบบนิตินิตแบบตามนวลักษณ์นิตินิตของมหาวิทยาลัย

อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ จะได้กล่าวถึงการสร้างนิสิตต้นแบบตามนวลักษณ์ นิสิตของมหาวิทยาลัย โดยมุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตที่พึงประสงค์ มีความถึงพร้อมด้วยความรู้ และความประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม พันธกิจ 4 และนวลักษณ์ 9 ประการของมหาวิทยาลัย จากการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างนิสิตต้นแบบตามนวลักษณ์ นิสิตของมหาวิทยาลัย ดังแผนภาพข้างล่างดังนี้

รูปแบบนิสิตต้นแบบตามนวลักษณ์ นิสิตของมหาวิทยาลัย

1) บทบาทหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ นิสิตต้นแบบเป็นการแสดง บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะปฏิบัติตนตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 6 ประการ คือ (1) ด้านเผยแผ่ นิสิตต้นแบบได้ปฏิบัติตนเหมาะสมตามสมณสาธูป เป็นพระนักเผยแผ่ธรรม สูการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชุมชน (2) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ให้การสงเคราะห์ประโยชน์ สุขแก่ชุมชน เช่น การใช้พื้นที่ธรณีสงฆ์สร้างกาดมั่วคว่แลงเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ฯลฯ (3) ด้านศึกษาสงเคราะห์ การสนับสนุน ส่งเสริมพระสงฆ์สามเณรในการศึกษาในโรงเรียน พระปริยัติธรรมเพื่อให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม (4) ด้านปกครอง ความเป็น ผู้นำและนักพัฒนาทั้งศาสนสมบัติภายในวัด คณะสงฆ์และชุมชน (5) ด้านศาสนศึกษา บูรณะศาสนสมบัติที่เป็นแหล่งรู้ความรู้อุบัติปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธ ศาสนา ความเชื่อและการสร้างความสามัคคีในชุมชน (6) ด้านสาธารณูปการ การก่อสร้าง ศาสนสถานเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการวัด อีกทั้ง เป็นการฟื้นฟูอนุรักษศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น

2) นวลักษณ์ นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การสร้าง อัตลักษณ์แบบฉบับของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตามคำอธิบาย ชื่อภาษาอังกฤษ MAHACHULA คือ การมีปฏิปทาน่าเลื่อมใส รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง สังคม มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา สามารถแก้ปัญหา ใฝ่รู้ใฝ่คิด มีน้ำใจเสียสละ มีโลกทัศน์กว้างไกล เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม นิสิตต้นแบบได้พัฒนาตนเองจากการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัย มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน ตอบสนองศาสนกิจของคณะสงฆ์ สร้างความเลื่อมใสศรัทธา ประพฤติตนเพื่อประโยชน์สุข แก่ชุมชน โดยการปรับจุดด้อยที่อยู่ในชุมชนให้กลายเป็นจุดเด่น ส่งเสริมการสร้าง ความรักความสามัคคีแก่คนในชุมชน เช่น การสร้างกาดมั่วคว่แลง การสร้างสะพานไม้ไผ่เป็นเขต อภัยทาน ฯลฯ

3) บูรณาการการเรียนจากหลักสูตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มุ่งเน้นนโยบายเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักพันธกิจ 4 โดยการผลิตบัณฑิตที่พึงประสงค์เป็นหัวใจหลักในการศึกษา เพื่อพัฒนานิสิตให้ได้ นำความรู้ ความสามารถในรั้วมหาวิทยาลัย เพื่อนำไปบูรณาการใช้กับศาสตร์และสังคมสมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสติปัญญา รู้ถึงแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนให้ดำรงอยู่อย่างมีความสุขที่ยั่งยืน การผลิตนิสิตต้นแบบจึงเป็นการสร้างรูปแบบเพื่อตอบสนองนโยบายให้การสร้างอัตลักษณ์ของนิสิตเพื่อนำความรู้จากห้องเรียนสู่การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหรือสู่การพัฒนาชุมชน ทั้งรายวิชาเอกที่เป็นหลักการทางพระพุทธศาสนาและวิชาโทที่เป็นความรู้ด้านพุทธศิลปกรรม เพื่อพัฒนานิสิตได้มีความรู้ สืบสาน อนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรมที่มีอยู่ท้องถิ่นตนเอง เป็นการบูรณาการความรู้จากหลักสูตรสู่การพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับบุญดี บุญญาภิกิจและคณะ (บุญดี บุญญาภิกิจและคณะ, 2547: 21) ที่กล่าวว่า เป็นการสร้างองค์ความรู้จากการเรียนเพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่หน่วยงานและองค์กร ซึ่งนิสิตต้นแบบได้ทำการวางแผนงานจากกระบวนการความคิดจากการศึกษาร่วมกับชุมชนในการสร้างความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนได้เข้มแข็ง และตรงกับเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนจากองค์ความรู้ของธิดิพัฒน์ เอี่ยมนิรันดร์ (ธิดิพัฒน์ เอี่ยมนิรันดร์, 2548: 73) ที่มุ่งเน้นการนำความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการขององค์กรจากการวางแผนและสร้างนวัตกรรมด้วยการรวบรวม การจัดระบบ การประยุกต์ใช้กับองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

4) พัฒนาชุมชนสู่ต้นแบบ “บวร” บทบาทพระสงฆ์ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ บ้านและวัดให้มีรูปแบบและทิศทางเดียวกัน โดยนิสิตต้นแบบมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ประชาชนมีความเลื่อมใสศรัทธา มีปฏิปทาที่จะประสานความสัมพันธ์ที่ดีตามแบบ “บวร” โดยมีการวางแผนร่วมกับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำหมู่บ้านและชุมชนในการจัดกิจกรรมเพื่อฟื้นฟู ส่งเสริมชุมชนให้มีความโดดเด่น เช่น การฟื้นฟูภาคมั่วคว้าง การสร้างข้าวแตะให้เป็นสถานท่องเที่ยวในชุมชน ฯลฯ การปฏิบัติหน้าที่ของนิสิตต้นแบบจึงเป็นการสร้างหลัก “บวร” ที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องกระบวนการประชาสังคม “บวร” หลักในการพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืนของ ราเชนทร์ นพณัฐวงศกร และคณะ (ราเชนทร์ นพณัฐวงศกร และคณะ, 2559: บทสรุป) ที่ให้แนวคิดที่ว่า “บวร” เป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการเชื่อมสัมพันธ์ในการพัฒนา ดิดสินใจ แก้ปัญหาตนเอง กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้างและบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกัน เป็นเจ้าของ อันจะนำไปสู่ “การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน”

จะเห็นได้ว่า การสร้างนิติตันแบบตามบทบาทและหน้าที่ของพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์กับนวลักษณ์นิติตถือได้ว่าเป็นการนำความรู้จากการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไปสู่การพัฒนาชุมชนและเป็นการตอบสนองต่อบทบาทหน้าที่ พระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน เป็นการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ นิสิต สร้างอัตลักษณ์นิติตอันพึงประสงค์ที่มีความโดดเด่นทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรม เป็นการเชิดชูเกียรติและชื่อเสียงของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ นครลำปางต่อไป

สรุป

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างนิติตันแบบตามนวลักษณ์นิติตของ มหาวิทยาลัย” เป็นการสร้างอัตลักษณ์ที่มีความโดดเด่นของนิติตที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้เป็นผู้ที่มีความถึงพร้อมด้วยความรู้ ความสามารถในการศึกษา ตามหลักสูตรที่วิทยาลัยสงฆ์ได้กำหนด ผลการวิจัยพอสรุปได้ ดังนี้

การจัดการเรียนรู้กับบทบาทและหน้าที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยนิติตันแบบได้แสดงศักยภาพตนเองในการตอบสนองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ว่าด้วยเรื่องหน้าที่ 6 ประการ คือ (1) ด้านเผยแผ่ มีการปฏิบัติตนเหมาะสมกับสมณเพศ (2) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ให้การช่วยเหลือและการสงเคราะห์ชุมชนเพื่อให้เกิดความสุข (3) ด้านศึกษาสงเคราะห์ การสนับสนุน ส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระสงฆ์และสามเณร (4) ด้านปกครอง ความเป็นผู้นำทางด้านจิตใจแก่ชุมชน (5) ด้านศาสนศึกษา บูรณะศาสนสมบัติ พัฒนาให้เป็นแห่งเรียนรู้ (6) ด้านสาธารณูปการ การก่อสร้างถาวรวัตถุเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และฟื้นฟู ศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น

แนวทางการนำความรู้ของนิติตันแบบในการตอบสนองคณะสงฆ์และชุมชน โดยการบูรณาการการเรียนจากหลักสูตรที่ส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ตามหลัก พันธกิจ 4 และมุ่งเน้นการพัฒนาบัณฑิตให้มีคุณภาพจากการนำความรู้จากพระพุทธศาสนา กับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสติปัญญาเพื่อให้สู่แนวทางการปฏิบัติตนให้เกิดประโยชน์ สุขแก่นิสิตและชุมชนอย่างยั่งยืน

รูปแบบและกระบวนการสร้างนิติตันแบบตามนวลักษณ์นิติตของมหาวิทยาลัย เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการบทบาทพระสังฆาธิการตามพระราชบัญญัติของคณะสงฆ์ หลักนวลักษณ์และพันธกิจของมหาวิทยาลัยที่มุ่งเน้นการนำความรู้จากสาขาวิชาเอกและ วิชาโทเพื่อบูรณาการให้เกิดประโยชน์ในการทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรม การสร้างเศรษฐกิจ

ชุมชน และการสร้างศูนย์ร่วมจิตใจในการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนที่ยั่งยืนประกอบด้วย (1) มีภูมิความรู้/ภูมิธรรม นิสิตต้นแบบเป็นผลผลิตจากการเรียนรู้สู่การเผยแผ่ความรู้ ความสามารถตามปณิธานที่มหาวิทยาลัยได้กำหนด เพื่อสนองต่อศาสนกิจและบูรณาการความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยกับตนเองและชุมชนได้อย่างเหมาะสม (2) ปฏิบัติตนตามหลักนวัตรกิจ ถึงพร้อมด้วยกาย วาจาและจิตใจ ประพฤติตนให้ถูกต้องตามสมณเพศ เต็มเปี่ยมด้วยสติปัญญา สร้างกัลยาณมิตรและกัลยาณธรรม สร้างสรรค์งานที่ก่อประโยชน์สุขก่อตนเองและชุมชน 3) บูรณาการความรู้กับพันธกิจ ปฏิบัติงานตามที่คณะสงฆ์ได้รับมอบหมาย ส่งเสริมและสนับสนุนศาสนทายาทและเป็นศูนย์ทางด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดถึงสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างวัดกับชุมชน 4) บทบาทและหน้าที่สอดคล้องพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ นำความรู้เพื่อบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ สืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามการพัฒนาชุมชนและแสดงบทบาทหน้าที่ที่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งในด้านเผยแผ่ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านศึกษาสงเคราะห์ ด้านปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านสาธารณูปการ ซึ่งการผลิตนิสิตต้นแบบจึงมีความสำคัญในการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทย

บรรณานุกรม

- จิติพัฒน์ เอี่ยมนิรันดร์. (2548). **ประมวลสาระชุดวิชาการประยุกต์นิเทศศาสตร์เพื่อการพัฒนา เล่มที่ 1**. นนทบุรี: สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- บุญดี บุญญากิจ และคณะ. (2549). **การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: จิรวัดน์เอ็กเพรส.
- พระครูวรดิตถ์วิมล. (2561). **เจ้าอาวาสวัดท่าวิมล ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์**. 7 กรกฎาคม.
- พระครูสุตชยาภรณ์. (2561). **อาจารย์ที่ปรึกษา เจ้าอาวาสวัดศรีชุม ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์**. 7 กรกฎาคม.
- พระครูสุวรรณทัศน์สุนทร. (2561). **เจ้าคณะตำบลล้อมแรดเขต 2 เจ้าอาวาสวัดอุ้มลอง ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์**. 7 กรกฎาคม.
- พระพิชณฺพล สุวณฺณรูป. (2561). **อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง เจ้าอาวาสวัดป่าฝาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์**. 7 กรกฎาคม.
- พระมหาภิรติ วรกิตติ. (2561). **อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง วัดดอกบัว ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์**. 7 กรกฎาคม.
- ราเชนทร์ นพณัฐวงศกร และคณะ. (2559). **กระบวนการประชาสัมพันธ์ “บวร” หลักในการพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน**. การประชุมวิชาการระดับชาติสหวิทยาการเอเชียอาคเนย์ ครั้งที่ 3.
- ศศิรัศม์ เสือเมือง และคณะ. (2555). **การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์. วารสารวิชาการเครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ**. 2 (1), 33.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2551). **กิจกรรมนักศึกษากับการพัฒนาคุณภาพบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพนักศึกษา.